

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

**ΒΑΣΙΛΗΣ ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, ΠΕΡΣΑ ΦΩΚΙΑΛΗ, ΕΛΕΝΗ ΝΙΚΟΛΑΟΥ,
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΜΑΤΖΑΝΟΣ, ΜΑΡΙΑ ΚΑΪΛΑ**

ΠΜΣ «ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ»

ΤΕΠΑΕΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

ΡΟΔΟΣ, 2017

Έκδοση
ΠΜΣ «Περιβαλλοντική Εκπαίδευση»
ΤΕΠΑΕΣ
Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Επιμέλεια εξωφύλλου: Τσέβης Άκης

ISBN: 978-618-81027-3-6

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση και γενικά η αναπαραγωγή αυτών των κειμένων με οποιοδήποτε μέσο ή τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά, χωρίς γραπτή άδεια του υπεύθυνου έκδοσης.

Έκδοση
ΠΜΣ «Περιβαλλοντική Εκπαίδευση»
ΤΕΠΑΕΣ
Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Δημοκρατίας, 1, Ρόδος 85132
τηλ. (30) 22410 - 99120 & 99170, Φαξ (30) 22410-99131
Email: psemper@rhodes.aegean.gr

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	
Προλεγόμενα	9
Γκρίτζαλης Στέφανος	
Πρόλογος	11
Μπούνια Αλεξάνδρα	
Προλογικό Σημείωμα	13
Θεοδωροπούλου Ελένη	
Εν είδει προλόγου	15
Καΐλα Μαρία	
Εισαγωγή	22
Παπαβασιλείου Βασίλης, Φώκιαλη Πέρσα, Νικολάου Ελένη , Ματζάνος Δημήτρης & Καΐλα Μαρία	
1^η Ενότητα	
Η κοινωνική βιωσιμότητα	
Πολιτικά και κοινωνικά βιώσιμη Δημοκρατία;	40
Πανούσης Γιάννης	
Διερεύνηση των Σχέσεων μεταξύ της Κοινωνικής και της Οικονομικής Συνιστώσας της Βιωσιμότητας: Η Περίπτωση της Ελλάδας	56
Βαβούρας Ιωάννης, Κώστας Ρόντος & Συρμαλή Μαρία -Ελένη	
Η κοινωνική συμμετοχή στην διαμόρφωση, λήψη αποφάσεων και αξιολόγηση της Περιβαλλοντικής Πολιτικής στον Θαλάσσιο Χώρο	86
Καρύδης Μιχαήλ	
Η εκπαίδευση στην επείγουσα ιατρική διαχείριση φυσικών καταστροφών	118
Καραμαγκιώλη Εβίκα, Καρύδη Κονστήλια & Πικουλής Εμμανουήλ	
Η προστασία της Ιδιωτικότητας στα ψηφιακά κοινωνικά δίκτυα. Μια αναγκαία συνθήκη για τη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής στην Κοινωνία της Πληροφορίας;	134
Σιδερή Μαρία, Κίτσιου Αγγελική, Τζωρτζάκη Ελένη, Καλλονιάτης Χρήστος & Γκρίτζαλης Στέφανος	
Η καλλιέργεια της συνεργατικής ικανότητας ως βασικός παράγοντας της κοινωνικής βιωσιμότητας: Η παιδαγωγική οπτική	175
Χίου Βάνα & Ζήση Αναστασία	

Βιώσιμη ανάπτυξη και σχολικό περιβάλλον: η δυναμική των προγραμμάτων κοινωνικής και συναισθηματικής μάθησης Μπαμπάλης Θωμάς & Τσώλη Κωνσταντίνα	187
Η Διαγενεακή Επικοινωνία στην προσχολική εκπαίδευση ως εργαλείο ανάπτυξης κοινωνικής και πολιτισμικής βιωσιμότητας Σταμάτης Παναγιώτης	208
Η πρόληψη των διαταραχών διαγωγής κατά την προσχολική ηλικία Νικολάου Ελένη	223
Αντιληπτή Οικιστική Περιβαλλοντική Ποιότητα και Σύνδεση με τη Γειτονιά. Η ελληνική εκδοχή της κλίμακας μέτρησης (PREQ & NA)..... Τσακίρης Ιωάννης & Καΐλα Μαρία	239
Έρευνα καταγραφής απόψεων των κατοίκων του νησιού της Ρόδου για τους λόγους παρακίνησης και παρεμπόδισης της συμμετοχής τους σε προγράμματα δια βίου εκπαίδευσης Ο ρόλος του φύλου και της ηλικίας..... Μουστάκας Λουκάς & Φώκιαλη Πέρσα	271
Η Μηχανική Βιοσυστημάτων στην υπηρεσία των τοπικών αγροτικών κοινωνιών: Μελέτη περίπτωσης Ράπτης Ιωάννης & Μόγιας Αθανάσιος	292
Μετανάστευση, κοινωνία και περιβάλλον: μια πολυδιάστατη προσέγγιση Ξανθάκου Γιώτα, Χριστοδουλάκης Παναγιώτης-Τσαμπίκος, Πεταυράκη Χρυσούλα & Καΐλα Μαρία	312
Αξιολόγηση του σχολικού κτιρίου με στοιχεία περιβαλλοντικής και κοινωνικής αειφορίας: απόψεις μαθητών Βασιλάκης Κυριάκος & Τζαμπερής Νεζάμ	335

2 Ενότητα	
Η πολιτισμική βιωσιμότητα	
Πολιτιστική αειφορία: η συντήρηση και ανάδειξη της πολιτιστικής μας κληρονομιάς..... Ανδρεόπουλος Ανδρέας	353
Το αναβαθμιδωμένο ξερολιθικό τοπίο ως στοιχείο της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς και η σημασία του για την αειφορία Χρυσανθάκη Χαρά, Παπαβασιλείου Βασίλης & Πετανίδου Θεοδώρα	365
Η βιοποικιλότητα αναδεικνύει τα πολιτισμικά στοιχεία τοπικών κοινωνιών: Το παράδειγμα του Δέλτα του Έβρου Μόγιας Αθανάσιος	385
Η αξιοποίηση των μουσείων από τα σχολεία της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Προσμίτη Στυλιανή & Παπαβασιλείου Βασίλης	411
Η τοπική γνώση ως έκφραση της πολιτιστικής διάστασης της αειφορίας: η σύνδεσή της με τα τοπικά συστήματα διαχείρισης και την εκπαίδευση Κατσιγιάννη Αφροδίτη & Κατσιγιάννη Βικτωρία	432
Τα τεχνολογικά επιτεύγματα των αρχαίων Ελλήνων ως στοιχείο κοινωνικής και πολιτισμικής βιωσιμότητας Ξανθάκου Γιώτα, Πεταυράκη Χρυσούλα, Παπαβασιλείου Βασίλης & Καΐλα Μαρία	451
Η διαχρονικότητα της ηλιακής αρχιτεκτονικής ως στοιχείο βιωσιμότητας στο δομημένο περιβάλλον Ξανθάκου Γιώτα & Χριστοδουλάκης Παναγιώτης-Τσαμπίκος	475
Η αξιοποίηση των Κόμικς στη Περιβαλλοντική Εκπαίδευση Γιαμαλάκης Νίκος & Τζαμπερής Νεζάμ	492
Η μουσική και τα τραγούδια ως μέσο ευαισθητοποίησης στην περιβαλλοντική εκπαίδευση: απόψεις Ελλήνων καλλιτεχνών Κυριαζάκος Μανόλης, Σταύρου Νεκτάριος, Ξανθάκου Γιώτα, Τζαμπερής Νεζάμ & Καΐλα Μαρία	510

Κρητική Διατροφή και Περιβάλλον: Σχεδιασμός και υλοποίηση περιβαλλοντικού προγράμματος στο νηπιαγωγείο Ξανθάκου Γιώτα & Φιολιτάκη Μαρία	528
Λόγοι-κίνητρα επαγγελματικής ενασχόλησης με τη βιολογική καλλιέργεια ελιάς: Η περίπτωση των βιοκαλλιεργητών της Ρόδου Ταταράκης Μιχαήλ & Παπαβασιλείου Βασίλης	558
Η αειφόρος τουριστική ανάπτυξη ως κατεύθυνση του ποιοτικού τουριστικού ρεύματος: η περίπτωση της Δωδεκανήσου Ξάνθης Αγαπητός	578
Κοινωνικές και Πολιτιστικές επιδράσεις του τουρισμού: Οι απόψεις των μαθητών του Γυμνασίου Ιαλυσού Συντυχάκης Χαράλαμπος & Τζαμπερής Νεζάμ	596
Η τοπική γνώση ως παράγοντας της βιώσιμης ανάπτυξης: Μελέτη περίπτωσης, η περιοχή Αρχαγγέλου – Ρόδου..... Ματζάνος Δημήτρης, Ξανθάκου Γιώτα & Παπαδομαρκάκης Ιωάννης	614
Η διατήρηση των ιδιωμάτων και των διαλέκτων στο πλαίσιο της γλωσσικής - πολιτισμικής αειφορίας Παπαβασιλείου Βασίλης & Μπύρου Ελένη	637
Εξετάζοντας ζητήματα που αναδεικνύει η ορθόδοξη σκέψη για τη συγκρότηση ενός χριστιανικού οικολογικού ήθους Μπότας Αθανάσιος	658
Προγράμματα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης στο πλαίσιο της Εκπαίδευσης για την Αειφόρο Ανάπτυξη στα νηπιαγωγεία του Νομού Δωδεκανήσου: Συγκριτική Μελέτη του θεματικού τους περιεχομένου για τα σχολικά έτη 2005 έως 2014..... Ρωμνάκη Πελαγία, Παπαβασιλείου Βασίλης & Ανδρεαδάκης Νικόλαος	676
Βιογραφικά επιμελητών τόμου	703

Η βιοποικιλότητα αναδεικνύει τα πολιτισμικά στοιχεία τοπικών κοινωνιών: Το παράδειγμα του Δέλτα του Έβρου

Μόγιας Αθανάσιος

Επίκουρος Καθηγητής
Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης
Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης
Εργαστήριο Περιβαλλοντικής Έρευνας & Εκπαίδευσης

ABSTRACT

The present study attempts to shed light to the features of a series of fundamental concepts such as Local communities, Cultural landscapes, Biological diversity, and Protected areas, and to integrate them into a common framework with a view to protecting the natural environment. Leveraging the Evros Delta (North Aegean Sea) and its broader area as a case study, an attempt is made to associate the unique characteristics of biodiversity with the establishment, flourishing and decline of many and powerful civilizations evolved over time from the very first beginning of man on the planet, as the maximum proof of functional co-existence of the natural environment with his cultural achievements.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Βιοποικιλότητα, Πολιτιστικά τοπία, Τοπικές κοινωνίες, Προστατευόμενες περιοχές, Δέλτα Έβρου

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μολονότι έχουν περάσει ακριβώς τρεις δεκαετίες από την επίσημη επανεμφάνιση του όρου της Αειφόρου Ανάπτυξης, ο οποίος κλήθηκε θεωρητικά να επανατροχοδρομήσει τη θέση του σύγχρονου ανθρώπου επάνω στον πλανήτη Γη και τη σχέση του τόσο με ζητήματα του φυσικού περιβάλλοντος όσο και της οικονομικής του ανάπτυξης, εκ του αποτελέσματος διαφαίνεται ότι οι προσπάθειες αυτές όχι μόνο δεν ήταν αρκετές αλλά και οι λιγοστές απόπειρες προς αυτήν την κατεύθυνση ήταν μάλλον ανεπιτυχείς. Η περίοδος την οποία διανύουμε, τα εφελθήρια της οποίας εξακολουθούν ωστόσο να κινούνται υπό τη σημαία της

Αειφόρου Ανάπτυξης και στην οποία έχουμε προσδώσει μία σειρά από ευφυείς ονομασίες όπως μεταβιομηχανική, μετακαπιταλιστική, κοινωνία της πληροφορίας, και η οποία χαρακτηρίζεται από μοναδικά γνωρίσματα όπως η ραγδαία τεχνολογική εξέλιξη, ο γοργός ρυθμός πολλαπλασιασμού των μέσων μαζικής επικοινωνίας, η παγκοσμιοποίηση των αγορών, η άνευ προηγουμένου γεωγραφική κινητικότητα των ανθρώπων και των προϊόντων του (Μόγιας, 2013) δεν έδειξε ότι μείωσε, ούτε κατ' ελάχιστο, τα περιβαλλοντικά προβλήματα που προέρχονται αποκλειστικά από τον «σύγχρονο» άνθρωπο· τα αποτελέσματα της κλιματικής αλλαγής συνεχίζουν να εντείνονται με τον έναν ή τον άλλο τρόπο αλλά πάντα με ανεπανόρθωτα καταστρεπτικές συνέπειες, ο αέρας, το έδαφος και τα ύδατα (εσωτερικά και μη) εξακολουθούν να ρυπαίνονται και να μολύνονται, ο απειλητικά υψηλός ρυθμός της μείωσης της βιοποικιλότητας ακολουθεί κατ' αναλογία τη συνεχιζόμενη τεχνολογική μας εξέλιξη. Αυτό το τελευταίο, μάλιστα, στοιχείο έρχεται αυτόματα να δώσει την απάντηση σε όλους εκείνους που κατά τις προηγούμενες δεκαετίες ισχυρίζονταν πως μόνο η εξέλιξη της επιστήμης και η ανάπτυξη της τεχνολογίας θα μπορούσε να δώσει μία τελεσίδικη απάντηση σε όλα αυτά τα προβλήματα που μαστίζουν τον κόσμο τριγύρω μας. Αυτή η προσέγγιση, που είναι γνωστή ως θετικιστική – μηχανιστική προσέγγιση και η οποία έχει τις ρίζες της αρκετά πίσω, στα χρόνια του Βάκωνα και του Καρτέσιου, του Νεύτωνα και του Ντα Βίντσι δεν πιστεύουμε ότι μπορεί να συνεχίζει να συγκινεί μεγάλη μερίδα ανθρώπων στις μέρες μας.

Ένα πεδίο του οποίου την αξία αργήσαμε να εκτιμήσουμε και που εν τέλει το κάναμε στο τελείωμα του προηγούμενου αιώνα, είναι η Αγωγή των πολιτών και δη των μικρών μαθητών σε σχετικά ζητήματα. Έχει κατ' επανάληψη λεχθεί ότι οι σημερινοί μαθητές είναι εκείνοι οι οποίοι θα κληθούν να αντιμετωπίσουν προβλήματα σαν αυτά που αναφέρθηκαν παραπάνω και πολύ πιθανά ακόμη σφοδρότερα όταν θα γίνουν ενήλικες· ως εκ τούτου, δεν αποτελεί μόνο καθήκον της εκπαίδευσης σήμερα, αλλά επιτακτική ανάγκη να προετοιμάσει με τον αποτελεσματικότερο δυνατό τρόπο τους αυριανούς πολίτες, καθιστώντας τους αφενός περισσότερο γνώστες των περιβαλλοντικών ζητημάτων και αφετέρου ευαισθητοποιώντας τους σε σχέση με αυτά, με απώτερο στόχο την κατάκτηση μιας περισσότερο φιλοπεριβαλλοντικής συμπεριφοράς (Μόγιας, κ.ά., 2016).

Ωστόσο, μετά από αρκετά χρόνια ύπαρξης και «εφαρμογής» αυτής της καινοτόμου εκπαιδευτικής περιοχής, της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης (και της μετεξελιγμένης της μορφής, της Εκπαίδευσης για το Περιβάλλον και την Αειφορία), τόσο στους κόλπους της τυπικής εκπαίδευσης όσο και σε εκείνους της μη τυπικής και της άτυπης εκπαίδευσης, νομιμοποιούμε να κρίνουμε την εξελικτικής της πορεία κατά τον τελευταίο μισό περίπου αιώνα (αρχές δεκαετίας '70 έως σήμερα). Δυστυχώς η γενική εικόνα που εισπράττουμε, παρά τις επιμέρους φιλότιμες προσπάθειες, δείχνει να μην είναι η αναμενόμενη. Οι λόγοι αρκετοί και διαφοροποιημένοι κατά περιοχές. Ελάχιστες είναι, για παράδειγμα, οι χώρες που κατάφεραν έγκαιρα να συνειδητοποιήσουν τη δύναμη αυτών των καινοτόμων προγραμμάτων, να τα εντάξουν επιτυχώς στα Αναλυτικά τους Προγράμματα και αυτή η προσπάθεια να αποδώσει καρπούς. Χώρες λ.χ. όπως οι Σκανδιναβικές ήταν από τις πρώτες που ενέταξαν αντίστοιχα προγράμματα ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του '60 με αποτέλεσμα σήμερα να εισπράττουν το «τίμημα» αυτής της προσπάθειας¹. Αντίστοιχες προσπάθειες ωστόσο φαίνονται να είναι αρκετά απομακρυσμένες από την καθημερινότητα χωρών που βρίσκονται στην Ασία, την Αφρική και τη Νότια Αμερική², οι οποίες ακόμη και στις μέρες μας, στο λυκαυγές της τρίτης χιλιετίας, χαρακτηρίζονται από έντονα προβλήματα όπως φτώχεια, πολεμικές συρράξεις, καταπάτηση ανθρωπίνων δικαιωμάτων, φέρνοντας τα περιβαλλοντικά ζητήματα σε τελευταία προτεραιότητα, όπως εξάλλου είναι λογικό και αναμενόμενο. Αυτός ο σύγχρονος κόσμος των δύο ταχυτήτων (της απόλυτης ευμάρειας από την μία και της παντελούς έλλειψης και των πιο απαραίτητων αγαθών από την άλλη, με τη δεύτερη μάλιστα περίπτωση να υπερτερεί κατά κόρον³), παρά την όποια συζήτηση γίνεται στις μέρες μας, παρά τις όποιες διεθνείς, περιφερειακές ή εθνικές συμβάσεις συμφωνούνται και υπογράφονται, παρά τις όποιες βαρύγδουπες φράσεις και έννοιες διατυπώνονται στις διάφορες εξίσου

¹ Βέβαια, θα είμαστε άδικοι στο σημείο αυτό για τους υπόλοιπους λαούς, αν δεν επισημαίναμε ότι Σκανδιναβικές ήταν από τις πρώτες χώρες οι οποίες υπέστησαν σοβαρά περιβαλλοντικά προβλήματα ως αποτέλεσμα της έντονης εκβιομηχάνισης της κεντρικής και βόρειας Ευρώπης και ως εκ τούτου κινητοποιήθηκαν πιο έγκαιρα.

² Η δημογραφική συμμετοχή των περιοχών αυτών ανέρχεται στο 84,35% (6.293.382 άτομα) του παγκόσμιου πληθυσμού (οι πληροφορίες ανακτήθηκαν την 1^η Νοεμβρίου 2016 από την ηλεκτρονική διεύθυνση www.worldmeters.info/world-population/#region)

³ Βλ. σχετικές πληροφορίες στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://tvxs.gr/news/kosmos/miso-toy-pagkosmioy-ploytoy-anikei-sto-07-toy-plithysmoy>

βαρυσήμαντες συναντήσεις, δε δείχνει εμπράκτως να επιτυγχάνει αυτήν την «επανατροχοδρόμηση» για την οποία έγινε αναφορά στην αρχή της παρούσας εργασίας.

Επειδή διαφαίνεται εκ του αποτελέσματος ότι τα πάντα είναι πολιτική, πιθανώς ο μοναδικός τρόπος αντιμετώπισης του προβλήματος να είναι η πίεση εκ των έσω. Με άλλα λόγια, με όρους πολιτικούς, συνάμα και οικονομικούς, υπό το πρίσμα πάντα της Αειφόρου Ανάπτυξης, θα πρέπει όλοι μας να αντιταχούμε στο ισχύον πολιτικό – οικονομικό πλαίσιο μέσα στο οποίο έχουμε μάθει να λειτουργούμε. Παραπάνω αναφερθήκαμε στην εκπαίδευση και στις περιορισμένες ουσιαστικά δυνατότητες που της δόθηκαν, προκειμένου να καταφέρει να αλλάξει κάπως το τοπίο. Τα παραδείγματα επ’ αυτού πολλά διεθνώς· εμείς θα αρκεστούμε να αναφέρουμε το παράδειγμα της χώρας μας που πιθανώς να προσομοιάζει με εκείνο άλλων χωρών. Μολονότι μπήκαμε λίγο αργά στη διεθνή συζήτηση για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση που άνοιξε στις αρχές της δεκαετίας του ’70, ωστόσο υπήρξαμε από τις πρωτοπόρες χώρες στην ένταξη αυτών των καινοτόμων εκπαιδευτικών δράσεων στα επίσημα Αναλυτικά Προγράμματα στα τέλη της δεκαετίας του ’80 με ιδιαίτερα επαναστατικές (και μοναδικές σε σύλληψη) για την εποχή αποφάσεις, όπως π.χ. η εγκαθίδρυση Υπευθύνων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης σε όλους τους νομούς της χώρας, ένας για την Πρωτοβάθμια και ένας για τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, η ίδρυση ενός μεγάλου αριθμού Κέντρων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης (ΚΠΕ) σε όλη τη χώρα, καθώς και επιστημονικών ενώσεων με αντίστοιχα αντικείμενα. Η πορεία της όμως δεν ήταν εξίσου συναρπαστική μετά το πέρας της πρώτης δεκαπενταετίας· πολιτικές αποφάσεις υπό τη δικαιολογία πάντοτε των νέων οικονομικών δεδομένων μείωσε τον αριθμό των ομολογουμένως επιτυχημένων ΚΠΕ στη χώρα μας, επιφόρτισε τους υπεύθυνους ΠΕ και με άλλες σχολικές δραστηριότητες (π.χ. αγωγή υγείας, πολιτιστικά θέματα), περιορίσε τις δυνατότητες κινητικότητας των περιβαλλοντικών ομάδων μέσω της δριμείας μείωσης των παρεχόμενων χρηματικών ποσών, κούρασε τέλος τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς με τις συνεχιζόμενες αλλαγές στο τοπίο, ακόμη και εκείνους που για χρόνια εργάζονταν συστηματικά και πέρα από το ωράριό τους με μοναδικό γνώμονα το μεράκι τους.

Όλο και συχνότερα στις μέρες μας, και σε μια προσπάθεια (ύστατη;) αντιμετώπισης των ζητημάτων αυτών έχει ξεκινήσει μια νέα συζήτηση που περιλαμβάνει ενδιαφέροντες όρους, που η συνδυασμένη μάλιστα χρήση τους δίνει νέο περιεχόμενο. Τέτοιοι όροι, μεταξύ άλλων, είναι και οι «Τοπικές Κοινωνίες», τα «Πολιτιστικά Τοπία», οι «Προστατευόμενες Περιοχές» και οι οποίοι με τη σειρά τους προσπαθούν να αναλάβουν κάποια δράση σε αυτήν την κοινή προσπάθεια ανάδειξης και αντιμετώπισης των σύγχρονων περιβαλλοντικών ζητημάτων.

Ο σκοπός της παρούσας εργασίας είναι καταρχάς να ορίσει και να περιγράψει τις έννοιες που παρουσιάστηκαν αμέσως παραπάνω, καθώς και να γίνει προσπάθεια σύνδεσής τους, έχοντας ως κοινό σύστημα αναφοράς το ζήτημα της βιοποικιλότητας, εξειδικεύοντάς το μάλιστα ως μελέτη περίπτωσης σε έναν χαρακτηριστικό και διεθνώς αναγνωρισμένο βιότοπο, το Δέλτα του ποταμού Έβρου.

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Τοπικές Κοινωνίες

Ένα από τα σημαντικότερα κείμενα που αποτέλεσαν αντικείμενο έντονων και διαρκών συζητήσεων, όχι μόνο την περίοδο που αυτό πρωτοεμφανίσθηκε (το 1992) αλλά και για τα επόμενα χρόνια που ακολούθησαν μέχρι και τις μέρες μας, είναι αυτό που έχει μείνει στην ιστορία ως Agenda 21, που μεγαλειωδώς συμφωνήθηκε και υπεγράφη από περισσότερους από 178 εταίρους στο Ρίο της Βραζιλίας· σύμφωνα με το κείμενο αυτό θα έπρεπε από την ίδια χρονιά να ξεκινήσει και να συνεχιστεί κατά τον 21^ο αιώνα ένα συνολικό πρόγραμμα δράσεων από τοπικές κυβερνήσεις, οργανώσεις του ΟΗΕ, διάφορους τομείς ανάπτυξης, μη κυβερνητικές οργανώσεις, καθώς και από τον ιδιωτικό τομέα. Η βασικότερη δε καινοτομία της Agenda 21 βρίσκεται στις διαδικασίες που προτείνονται ως οι πλέον κατάλληλες για την επίτευξη των στόχων που τίθενται και οι οποίες δεν είναι άλλες από τις δημοκρατικές και συναινετικές διεργασίες, οι οποίες εξασφαλίζουν *a priori* την ενεργό συμμετοχή των πολιτών και την ανάληψη μιας οικολογικής συν-ευθύνης, καθώς και διαφορετικές από τις έως τότε στάσεις και συμπεριφορές· αυτή η νέα οπτική οφείλει να αναπτυχθεί κυρίως στο επίπεδο της τοπικής αυτοδιοίκησης, καθώς μόνο εκεί και με συναινετικές διαδικασίες οι πολίτες μαζί με τις τοπικές αρχές οφείλουν να καταλήξουν σε ένα Τοπικό Σχέδιο Δράσης για τον 21^ο αιώνα, δηλαδή

σε μία Τοπική Ατζέντα (Local Agenda 21) (Μόγιας, 2013). Αυτή η μεταμοντέρνα προσέγγιση η οποία ουσιαστικά μεταθέτει το πεδίο δράσης και λήψης αποφάσεων από την κεντρική διοίκηση (top-down, από επάνω προς τα κάτω προσέγγιση) στο μικρότερο δυνατό επίπεδο δράσης, εκεί όπου θα παίρνονται οι σχετικές αποφάσεις (bottom-up, από κάτω προς τα επάνω προσέγγιση), πυροδοτεί σημαντικές αλλαγές στον τρόπο πολιτικής λειτουργίας της τοπικής αυτοδιοίκησης, αφού περνούμε από το σύνηθες παραδοσιακό μοντέλο της αυταρχικής διακυβέρνησης σε ένα μοντέλο συμμετοχικής διακυβέρνησης όπου οι τελικές αποφάσεις είναι αποτέλεσμα της αέναης και ενεργού συμμετοχής και συνεργασίας των ίδιων των πολιτών (Μόγιας, 2013), κάτι το οποίο, σύμφωνα με τους Marsdsen & Smith (2005), αναμένεται να δημιουργήσει συνθήκες πραγματικής βιωσιμότητας, κυρίως σε αγροτικές και ημιαστικές κοινωνίες.

Στο πλαίσιο αυτό, όροι όπως η Τοπική Κοινωνία και η Κοινότητα επανακαθορίζονται ως προς το ρόλο που αυτές μπορούν και πρέπει να έχουν υπό το πρίσμα ενός τοπικού κάθε φορά σχεδίου δράσης, προσαρμοσμένου στις ιδιαιτερότητες κάθε περιοχής. Οι δύο όροι, συχνά αλληλοκαλυπτόμενοι μεταξύ τους, υποδηλώνουν ένα σύνολο ανθρώπων που συμβιώνουν σε ορισμένο τόπο και χρόνο, συνδεόμενοι με θρησκευτικούς, πολιτικούς, εθνικούς κ.ά. δεσμούς, ενώ ταυτόχρονα χαρακτηρίζονται και από στενές διαπροσωπικές σχέσεις, συναισθήματα, ηθική δέσμευση, κοινωνική συνοχή κ.ά. (π.χ. Παπακωνσταντινίδης, 2005· Μπαμπινιώτης, 2008· Ζαϊμάκης, 2011). Η τοπική κοινωνία είναι εκείνο ακριβώς το κομμάτι της κοινωνίας που δεν έχει επαρκώς προβληθεί, καθώς συστηματικά εδώ και αρκετές δεκαετίες έχουμε συνηθίσει να προβάλλονται όροι όπως η Παγκόσμια κοινωνία, η Κοινωνία των Εθνών, η Αμερικάνικη κοινωνία, η Ευρωπαϊκή κοινωνία, κ.ά.· σε καμιά ωστόσο από αυτές τις απρόσωπες έννοιες των εκατομμυρίων ή εκατοντάδων χιλιάδων κατοίκων δεν μπορεί να αποδοθεί το βαθύτερο νόημα της Κοινωνίας όπως αυτή ορίστηκε παραπάνω, όσο στην έννοια της Τοπικής Κοινωνίας, της οποίας ο ρόλος και η σημασία μόλις τα τελευταία χρόνια αρχίζει να τονίζεται (Μόγιας, 2013).

Σύμφυτη με την τοπική κοινωνία είναι η τοπική ή γηγενής γνώση, η οποία αναφέρεται σε έναν τύπο εξειδικευμένης γνώσης που αναπτύσσεται γύρω από συγκεκριμένες συνθήκες ζωής σε μια συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή και η

οποία διαθέτει τα χαρακτηριστικά να συσσωρεύεται και να μεταβιβάζεται από τη μία γενιά στην άλλη. Αυτή η τοπική κοινωνία που είναι σε θέση να εκμεταλλευτεί αυτήν ακριβώς την πολύτιμη γηγενή γνώση, κατέχει όλα τα εχέγγυα για να αναλάβει πρωταγωνιστικό ρόλο στην προώθηση των στόχων λειτουργίας και διαχείρισης των προστατευόμενων περιοχών (Μόγιας, 2013), οι οποίες υπηρετούν σαφέστατα περιβαλλοντικούς σκοπούς, ταυτόχρονα όμως εξυπηρετούν με τον επιτυχέστερο τρόπο την ίδια την τοπική οικονομία, αναδεικνύοντας το φυσικό κάλλος μιας περιοχής και καθιστώντας τον με αυτόν τον τρόπο σε τουριστικό προορισμό με αποτέλεσμα την οικονομική άνθησή της, την αύξηση των υπαρχόντων θέσεων εργασίας και εν γένει την προώθηση της περιβόητης ανάπτυξης (Μόγιας & Καφετζή, 2015).

Όσον αφορά στην ελληνική πραγματικότητα, αυτή φαίνεται να απέχει αρκετά από το πνεύμα και το γράμμα της τοπικής ατζέντας 21, καθώς όχι μόνο δεν κινείται προς την κατεύθυνση της μετατόπισης της λήψης σοβαρών αποφάσεων με δημοκρατικές και συναινετικές διαδικασίες από τη βάση, αλλά μια σειρά από αποφάσεις όλο και περισσότερο απομακρύνουν μια τέτοια δυνατότητα. Αρχικά με το Σχέδιο Καποδίστριας (ν. 2539/1997) σύμφωνα με τον οποίο έγινε μια πρώτη συνένωση κοινοτήτων σε μεγαλύτερους δήμους και στη συνέχεια με το Πρόγραμμα Καλλικράτης (ν. 3852/2010) με το οποίο επανακαθορίστηκαν τα όρια των αυτοδιοικητικών μονάδων με την περαιτέρω συνένωση των μικρότερων δήμων και των εναπομεινάντων κοινοτήτων σε μεγαλύτερους, η δύναμη της τοπικής αυτοδιοίκησης και ως εκ τούτου της τοπικής κοινωνίας μειώθηκε στο ελάχιστο ή/και μηδενίστηκε σε πολλές περιπτώσεις, μολονότι ως βασική αιτιολογία των δύο προαναφερθέντων νομοθετημάτων από τους συντάκτες τους εμφανίσθηκε να είναι η βελτιστοποίηση της δημόσιας διοίκησης στο επίπεδο της τοπικής αυτοδιοίκησης.

Κοντολογίς και συνδέοντας την ελληνική εκπαιδευτική πολιτική στο κομμάτι που αφορά στην εκπαίδευση σε περιβαλλοντικά ζητήματα με την εξέλιξη της τοπικής αυτοδιοίκησης και των δυνατοτήτων που σ' αυτή δίνονται, η χώρα μας λειτουργεί ακριβώς αντίθετα με τις επιταγές της διεθνούς ή περιφερειακής πολιτικής σκηνής, μιας σκηνής ωστόσο που και οι ίδιοι οι πολιτικοί μας εκπρόσωποι σπεύδουν πάντα πρώτοι και με περισσό ενθουσιασμό να εγκρίνουν και να συνυπογράφουν.

Πολιτιστικά Τοπία

Στενά συνυφασμένη με τις Τοπικές Κοινωνίες είναι και η έννοια του «Πολιτιστικού Τοπίου», όχι ιδιαίτερα καινούρια, καθώς συναντάται στη διεθνή βιβλιογραφία εδώ και τρεις τουλάχιστον δεκαετίες· ωστόσο, εμφανίζεται να είναι αρκετά παραγνωρισμένη, καθώς μόλις στις μέρες μας αρχίζει να αναδύεται, παράλληλα με την εστίαση στη σημαντικότητα των τοπικών κοινωνιών. Την έννοια αυτή τη συναντούμε σε μια πληθώρα επιστημονικών πεδίων, όπως π.χ. της βιολογίας, της γεωλογίας, της γεωγραφίας, της αρχιτεκτονικής, του χωροταξικού σχεδιασμού, της ιστορικής έρευνας, του πολιτισμού, για την καλύτερη δυνατή κατανόηση της σχέσης μεταξύ ανθρώπου και φύσης, καθώς και για τη διαχείριση σημαντικών ιστορικών τοπίων που έχουν ιδιαίτερη σημασία για συγκεκριμένες ομάδες, πολιτισμούς ή πληθυσμούς (Καρτάλης κ.ά., 2014).

Ιδιαίτερο γνώρισμα των πολιτιστικών τοπίων είναι η δυναμική που τα χαρακτηρίζει, καθώς φαίνεται εκ πρώτης όψεως να διαμορφώνονται μέσω διαφορετικών, ωστόσο διασυνδεδεμένων, διαδικασιών, μιας δηλαδή φυσικής διαδικασίας ανάπτυξης και αλλαγής όλων των στοιχείων του τοπίου και μιας κοινωνικής και ιστορικής διαδικασίας που επιβάλλεται στο τοπίο με διαφορετικούς τρόπους (π.χ. Tress et al., 2001· Pretty et al., 2009· Καρτάλης κ.ά., 2014). Με άλλα λόγια, το τοπίο μπορεί να θεωρηθεί ως το αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης μεταξύ κοινωνικο-οικονομικών και βιοφυσικών δυνάμεων, συμβάλλοντας στην ανθρώπινη ολοκλήρωση και συνιστώντας υποστηρικτικό πόρο της οικονομικής δραστηριότητας (Καρτάλης κ.ά., 2014). Αναγνωρίζεται δηλαδή, σύμφωνα με τους Taylor & Lennon (2011), ως η διεπαφή μεταξύ φύσης και πολιτισμού αντικατοπτρίζοντας μία αλληλεξάρτηση ανθρώπων, κοινωνικών δομών, πολιτιστικών σχημάτων του τοπίου και των συσχετιζόμενων οικολογικών συστημάτων.

Αυτό ακριβώς το πολυσχιδές που χαρακτηρίζει τα πολιτιστικά τοπία είναι που δυσχεραίνει την οριοθέτησή τους, κάτι το οποίο εκφράζεται εξάλλου και από την πληθώρα ορισμών που έχουν κατά καιρούς προταθεί, καθώς και από τις πολυάριθμες πρωτοβουλίες που έχουν αναληφθεί σε Ευρωπαϊκό και Παγκόσμιο επίπεδο για την φυσική και πολιτιστική κληρονομιά και το τοπίο. Αναφέρουμε παρακάτω ενδεικτικά κάποιους από τους σημαντικότερους ορισμούς που έχουν καταγραφεί στη σχετική βιβλιογραφία (βλ. Καρτάλης κ.ά., 2014):

Το πολιτιστικό τοπίο πλάθεται από ένα φυσικό τοπίο, από μια πολιτιστική ομάδα. Ο πολιτισμός είναι ο παράγοντας, η φυσική περιοχή είναι το μέσον, το πολιτιστικό τοπίο είναι το αποτέλεσμα [Sauer, 1925].

Γεωγραφικές περιοχές, οι οποίες αντιπροσωπεύουν το συνδυασμένο έργο της φύσης και του ανθρώπου. Απεικονίζουν την εξέλιξη της ανθρώπινης κοινωνίας κατά την πάροδο του χρόνου, υπό την επίδραση των φυσικών περιορισμών ή/και δυνατοτήτων που παρουσιάζει το φυσικό τους περιβάλλον, αλλά και διαδοχικών κοινωνικών, οικονομικών και πολιτιστικών δυνάμεων, τόσο εξωτερικών όσο και εσωτερικών [UNESCO, 1992· 1996· 2002· 2011].

Τα πολιτιστικά τοπία είναι ζωντανά τοπία που αλλάζουν με τον ίδιο ρυθμό με τον οποίο ο πολιτισμός, το κλίμα και ο φυσικός περίγυρος αλλάζουν εντός και γύρω από αυτά. Ο χαρακτήρας του τοπίου αντικατοπτρίζει έτσι τις αξίες των ανθρώπων που το διαμόρφωσαν και που συνεχίζουν να ζουν σε αυτό. Ο ίδιος ο πολιτισμός είναι η διαμορφώτρια δύναμη [Διεθνές Συμβούλιο Μνημείων και Τοποθεσιών – ICOMOS, 2004, 2009].

Προστατευόμενη περιοχή όπου η αλληλεπίδραση ανθρώπων και φύσης κατά την πάροδο του χρόνου έχει δημιουργήσει μια περιοχή σημαντικής οικολογικής, βιολογικής, πολιτιστικής και αισθητικής αξίας και όπου η διαφύλαξη της ακεραιότητας αυτής της αλληλεπίδρασης είναι ζωτική για την προστασία και συντήρηση της περιοχής και τις συναφείς αξίες διατήρησης της φύσης. Στην πράξη, τα πολιτιστικά τοπία παραπέμπουν στις «συζεύξεις ανθρώπων και φύσης» και εξηγούνται όχι μόνον από τις φυσικές επιστήμες, αλλά και από τις κοινωνικές και πολιτιστικές επιστήμες [IUCN, 2008; 2011].

Οι Καρτάλης κ.ά. (2014), λαμβάνοντας υπόψη τους ορισμούς που προηγήθηκαν αλλά και κάποιους άλλους που συμπεριλαμβάνουν στο κείμενο εργασίας τους, προτείνουν τον εξής συνθετικό ορισμό:

Πολιτιστικό τοπίο είναι μια φυσική έκταση με φυσικά χαρακτηριστικά και με στοιχεία δημιουργημένα ή/και τροποποιημένα από την ανθρώπινη δραστηριότητα, με υλικά ή άυλα πολιτιστικά και ιστορικά στοιχεία που διατάσσονται στο τοπίο και αντικατοπτρίζουν τις ανθρώπινες σχέσεις και αλληλεπιδράσεις με το τοπίο αυτό.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση, πρωτοπόρος σε αντίστοιχα εγχειρήματα, και έχοντας ως αναφορά τα υφιστάμενα σε ευρωπαϊκό αλλά και διεθνές επίπεδο νομικά κείμενα στους τομείς της προστασίας και διαχείρισης της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς, του περιφερειακού και χωροταξικού σχεδιασμού, της τοπικής

αυτοδιοίκησης και της διασυνοριακής συνεργασίας⁴, μέσω του Συμβουλίου της Ευρώπης αποτύπωσε το 2000 την «Ευρωπαϊκή Σύμβαση του Τοπίου» και η οποία τέθηκε σε ισχύ τέσσερα χρόνια αργότερα⁵. Από τα πρώτα κίολας σημεία της σύμβασης γίνεται αντιληπτή η θέση της για το τοπίο, καθώς:

... διαδραματίζει ένα σημαντικό ρόλο δημοσίου συμφέροντος από άποψη πολιτισμική, οικολογική, περιβαλλοντική και κοινωνική και συνιστά πόρο ευνοϊκό για την οικονομική δραστηριότητα, του οποίου η προστασία, η διαχείριση και ο σχεδιασμός μπορεί να συμβάλει στη δημιουργία θέσεων εργασίας·

... συμβάλλει στη διαμόρφωση της τοπικής κουλτούρας και αποτελεί ένα βασικό συστατικό στοιχείο της Ευρωπαϊκής φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς, συνεισφέροντας στην ανθρώπινη ευημερία και παγίωση της Ευρωπαϊκής ταυτότητας. Αναγνωρίζοντας ότι το τοπίο είναι ένα σημαντικό μέρος της ποιότητας ζωής των ανθρώπων οπουδήποτε, σε αστικές περιοχές και στην ύπαιθρο, σε υποβαθμισμένες περιοχές, όπως και σε περιοχές υψηλής ποιότητας, σε περιοχές αναγνωρισμένες ως εξαιρετικού φυσικού κάλλους, όπως και σε περιοχές χωρίς ιδιαιτερότητες·

... εξελίξεις στη γεωργία, δασοκομία, στις τεχνικές βιομηχανικής και εξορυκτικής παραγωγής, καθώς και στον περιφερειακό σχεδιασμό, στο σχεδιασμό πόλεων, στις συγκοινωνίες, στην υποδομή, στον τουρισμό και στην αναψυχή και, σε ένα γενικότερο επίπεδο, οι μεταβολές στην παγκόσμια οικονομία, σε πολλές περιπτώσεις επιταχύνουν το μετασχηματισμό των τοπίων ·

... είναι ένα σημείο-κλειδί για την ατομική και κοινωνική ευημερία και ότι η προστασία, η διαχείριση και ο σχεδιασμός του συνεπάγεται δικαιώματα και ευθύνες για τον καθένα.

Βιολογική Ποικιλότητα

Από την παράθεση των στοιχείων που προηγήθηκαν και τα οποία αφορούν στα επιμέρους χαρακτηριστικά γνωρίσματα των Πολιτιστικών Τοπίων, επανειλημμένα αναφέρθηκαν οι βιολογικές – οικολογικές λειτουργίες των φυσικών συστημάτων ως ένας από τους βασικούς πυλώνες καθορισμού τους. Ο όρος της

⁴ Παραδείγματα τέτοιων νομικών κειμένων είναι τα εξής: Σύμβαση που αφορά στην Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς (Παρίσι, Γαλλία 16 Νοεμβρίου 1972), Σύμβαση για τη Διατήρηση της Άγριας Ζωής και των Φυσικών Οικοτόπων της Ευρώπης (Βέρνη, Ελβετία 19 Σεπτεμβρίου 1979), Ευρωπαϊκή Σύμβαση Πλαίσιο για τη Διασυνοριακή Συνεργασία ανάμεσα σε Τοπικές Κοινότητες ή Αρχές (Μαδρίτη, Ισπανία 21 Μαΐου 1980), Σύμβαση για την Προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς της Ευρώπης (Γρανάδα, Ισπανία 3 Οκτωβρίου 1985), Ευρωπαϊκή Χάρτα της Τοπικής Αυτοδιοίκησης (Στρασβούργο, Γαλλία 15 Οκτωβρίου 1985), Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς (αναθεωρημένη) (Βαλέτα, Μάλτα 16 Ιανουαρίου 1992), Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα (Ρίο, Βραζιλία 5 Ιουνίου 1992), Σύμβαση για την Πρόσβαση στην Πληροφόρηση, τη Συμμετοχή του Κοινού στη Λήψη Αποφάσεων και την Πρόσβαση στη Δικαιοσύνη για Περιβαλλοντικά Ζητήματα (Άαρχους, Δανία 25 Ιουνίου 1998).

⁵ Στη χώρα μας η «Ευρωπαϊκή Σύμβαση του Τοπίου» κυρώθηκε με τον Ν. 3827 (ΦΕΚ 30, τ. Α' 25-2-2010).

«Βιολογικής Ποικιλότητας» εισήχθη το 1980 από τον βιολόγο Thomas Lovejoy επί τη ευκαιρία παρουσίασης προς τον Πρόεδρο των ΗΠΑ σχετικής αναφοράς που εστίαζε σε προβλέψεις του ρυθμού εξαφάνισής της· πέντε χρόνια αργότερα (το 1985), ο W.G. Rosen στο πλαίσιο οργάνωσης ενός forum με αντικείμενο τη βιολογική ποικιλότητα, χρησιμοποίησε για πρώτη φορά το νεολογισμό «Βιοποικιλότητα», όρος που πρωτοεμφανίσθηκε επίσημα σε δημοσίευση το 1988 από τον βιολόγο E.O. Wilson ως τίτλος των πρακτικών που προέκυψαν από την παραπάνω συνάντηση (Wilson & Perlman, 2002 στην Guzman-Rodriguez, 2007).

Η βιοποικιλότητα ορίζεται ως *η ποικιλομορφία που εμφανίζεται σε όλα τα είδη των ζωντανών οργανισμών που εντοπίζονται, μεταξύ των άλλων, στα χερσαία, θαλάσσια και διάφορα άλλα υδάτινα οικοσυστήματα, καθώς και στα οικολογικά συμπλέγματα που απαρτίζονται από τους οργανισμούς αυτούς* (United Nations, 1992). Εάν θέλαμε να απλοποιήσουμε τον παραπάνω ορισμό, θα λέγαμε ότι βιοποικιλότητα είναι *η ποικιλομορφία της ζωής σε όλες τις εκφάνσεις της, καθώς περιλαμβάνει τα φυτά, τα ζώα και τους μικροοργανισμούς, αλλά και τα οικοσυστήματα των οποίων αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι* (Secretariat of the Convention on Biological Diversity, 2005· Gaston & Spicer, 2008). Βασική προϋπόθεση για την κατανόηση αυτής της ποικιλομορφίας αποτελεί η διάκρισή της στα τρία δομικά επίπεδα από τα οποία και συγκροτείται: (α) το γενετικό, (β) το ταξινομικό (ποικιλότητα ειδών) και (γ) το οικολογικό (ποικιλότητα κοινοτήτων) (Primack κ.ά., 2007· Gaston & Spicer, 2008).

Στα τέλη του προηγούμενου αιώνα, τα επιστημονικά ευρήματα σχετικά με τα προβλήματα διατήρησης της βιοποικιλότητας υπήρξαν η αφορμή για νέες πολιτικές αποφάσεις και δεσμεύσεις χωρών, προκειμένου να αντιμετωπισθούν οι αιτίες που τα προκαλούν (Μόγιας κ.ά., 2013). Η Σύμβαση για τη Βιολογική Ποικιλότητα, που υπογράφηκε το 1992 στο πλαίσιο της Διάσκεψης Κορυφής των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη στο Ρίο της Βραζιλίας, αποτελεί ένα τέτοιο δεσμευτικό κείμενο. Είναι ουσιαστικά η πρώτη φορά που η βιοποικιλότητα αντιμετωπίζεται συστηματικά με τη σύναψη μιας παγκόσμιας δεσμευτικής συνθήκης και αναγνωρίζεται η διατήρησή της ως κοινός στόχος της ανθρωπότητας (Κεβρεκίδης, 2008). Κοντολογίς, η Σύμβαση απευθυνόμενη στο πρόβλημα της αλλοίωσης με πρωτοφανείς ρυθμούς των επιμέρους στοιχείων της βιοποικιλότητας, προσπαθεί να

επιτύχει τρεις διακριτούς στόχους: (α) τη διατήρηση της βιολογικής ποικιλότητας, (β) την αειφόρο χρήση των συστατικών της και (γ) τη δίκαιη μοιρασιά των ωφελειών τα οποία ανακύπτουν από την αξιοποίηση των γενετικών πόρων (Secretariat of the Convention on Biological Diversity, 2005).

Η σημαντικότητά της και ως εκ τούτου η με κάθε τρόπο προσπάθεια προστασίας της έγκειται στο σύνολο των αξιών που απορρέουν από αυτήν και οι οποίες μπορούν να διαχωριστούν στις άμεσα και έμμεσα χρηστικές, καθώς αυτές σχετίζονται με τους βιολογικούς πόρους στους οποίους στηρίζεται ουσιαστικά η παραγωγή και η κατανάλωση αγαθών (π.χ. διατροφή, ιατρικές και βιομηχανικές εφαρμογές, βιολογικός έλεγχος, καλλιέργειες αναψυχής, οικοτουρισμός) και στη μη χρηστική τους αξία· αυτή διαχωρίζεται (α) στη δυνητική αξία που αφορά στις εν δυνάμει ωφέλειες που έχει να μας προσφέρει στο μέλλον η βιοποικιλότητα και τις οποίες δεν τις έχουμε ακόμη προσδιορίσει, (β) την αξία μεταβίβασης που αφορά στη μεταβίβαση στοιχείων της βιοποικιλότητας στις επόμενες γενεές με όσο το δυνατό μικρότερες αλλοιώσεις, (γ) την αξία ύπαρξης που αφορά στο γεγονός ότι όλοι οι ζωντανοί οργανισμοί έχουν δική τους αξία –αυταξία– και μόνο επειδή υπάρχουν και όχι επειδή εξυπηρετούν κάποιους συγκεκριμένους σκοπούς που πηγάζουν από τον άνθρωπο για ικανοποίηση του ιδίου και (δ) την ενδογενή αξία που αφορά στην εγγενή αξία, εκείνη δηλαδή που ενυπάρχει στους ζωντανούς οργανισμούς και η οποία δεν μπορεί να μετρηθεί και ως εκ τούτου δεν επιδέχεται καμία εκτίμηση με βάση τα ανθρώπινα κριτήρια, μέτρα και σταθμά).

Η βιοποικιλότητα, τέλος, αντιμετωπίζει και μια σειρά απειλών οι οποίες μπορούν να ομαδοποιηθούν επιγραμματικά στις παρακάτω πέντε ομάδες: (1) κατακερματισμός των ενδιαιτημάτων, (2) εισαγωγή ξενικών ειδών, (3) αύξηση του πληθυσμού, (4) ρύπανση και (5) Υπερκατανάλωση⁶.

Προστατευόμενες Περιοχές

Παίρνοντας αφορμή από την αμέσως προηγούμενη παράγραφο που αφορά στις απειλές της βιοποικιλότητας, στην παρούσα ενότητα θα εστιάσουμε στην πρώτη περίπτωση, εκείνη δηλαδή του κατακερματισμού των ενδιαιτημάτων, ως τη

⁶ Για περισσότερες πληροφορίες βλ. στο Μόγιας κ.ά. (2013).

σημαντικότερη κατά την εκτίμησή μας, προκειμένου να εμβαθύνουμε κάπως περισσότερο στο ζήτημα των προστατευόμενων περιοχών και πώς αυτές συνδέονται με τα Πολιτιστικά Τοπία και τις Τοπικές Κοινωνίες. Καθώς είναι παγκοίμως γνωστό, η σύγχρονη τεχνολογική άνθηση κοντά στα πάμπολλα θετικά που έχει επιφέρει, έχει οδηγήσει και στην υποβάθμιση ή και την πλήρη καταστροφή οικοτόπων με ασύλληπτους ρυθμούς παγκοσμίως⁷ περισσότερα από 14.000 ha δασοκάλυψης καταστρέφονται ολοσχερώς καθημερινά, ενώ ταυτόχρονα άλλα 20.000 ha υποβαθμίζονται εξαιτίας της διάβρωσης των εδαφών και περισσότερα από 30.000 ha λόγω του φαινομένου της ερημοποίησης⁷ (Μόγιας κ.ά., 2013).

Το ενδιαφέρον για την προστασία κάποιων περιοχών που παρουσιάζουν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά δεν είναι σημερινό. Ήδη ενάμισι περίπου αιώνες πριν, το 1872, ήταν η χρονιά που ιδρύθηκε επισήμως⁸ το πρώτο Εθνικό Πάρκο στη Βορειοδυτική πλευρά των ΗΠΑ (Yellowstone National Park) και από τότε ο αριθμός τους συνεχώς αυξάνει σε όλες σχεδόν τις ηπείρους⁷ η αύξηση αυτή, κυρίως μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, υπήρξε εντυπωσιακή τόσο ως προς τον αριθμό τους όσο και ως προς την έκταση που αυτά καλύπτουν. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι, ενώ γύρω στα 1960 υπήρχαν καταγεγραμμένες 10.000 περίπου προστατευόμενες περιοχές στον πλανήτη, αυτές ξεπέρασαν τις 100.000 μόλις 40 χρόνια αργότερα, εμφανίζοντας ποσοστό κάλυψης της χερσαίας επιφάνειάς του περίπου 12% (οι περισσότερες περιοχές καταγράφονται στη βόρεια Αμερική), αλλά μόλις 1% των παγκόσμιων υδάτινων οικοσυστημάτων (με μεγαλύτερη την περιοχή της Αυστραλίας – Νέας Ζηλανδίας). Βέβαια, με το πέρασμα των χρόνων έχουν επέλθει αρκετές αλλαγές στις προστατευόμενες περιοχές όσον αφορά στο σκοπό και το ρόλο τους, καθώς μόλις τις τελευταίες δεκαετίες χρησιμοποιούνται ως εργαστήρια για πειραματικές εργασίες ή ακόμη και ως μοντέλα για εναλλακτική βιώσιμη ανάπτυξη με βάση τους ενδογενείς πόρους, τη δυναμική της περιοχής και την τοπική κοινωνία (McNeely et al., 1994⁷ Mose & Weixbaumer, 2007).

⁷ Οι σχετικές πληροφορίες έχουν ανακτηθεί στις 8 Αυγούστου 2013 από την ηλεκτρονική διεύθυνση www.worldmeters.info

⁸ Η πρώτη καταγεγραμμένη, ωστόσο, κυβερνητική προσπάθεια χαρακτηρισμού κάποιας περιοχής ως «προστατευόμενη», έγινε στις ΗΠΑ το 1832, όταν ο πρόεδρος Andrew Jackson ξεκίνησε σχετική διαδικασία για τις πηγές θερμαλισμού στην περιοχή που σήμερα είναι γνωστή με το όνομα Hot Springs, προσπάθεια που όμως δεν ευόδωσε, παρά αρκετές δεκαετίες αργότερα (το 1877).

Οι προστατευόμενες περιοχές παρέχουν καίρια προστασία στις τοπικές κοινωνίες και χώρο για να συνεχίσουν τον παραδοσιακό τρόπο ζωής τους, πολλαπλές περιβαλλοντικές υπηρεσίες, ακόμη και πέρα από τις αυστηρά οριοθετημένες περιοχές, όπως για παράδειγμα έλεγχο της διάβρωσης, ανακύκλωση θρεπτικών και ασφαλές πόσιμο νερό, ευκαιρίες για αναψυχή και άλλες δραστηριότητες τουρισμού που βασίζονται στη φύση και οι οποίες καθημερινά πολλαπλασιάζονται σε όλο τον κόσμο (π.χ. de los Angeles Somarriba-Changa & Gunnarsdotter, 2012). Ωστόσο, για πολλές τοπικές κοινότητες οι οποίες βρίσκονται κοντά σε αξιοθέατα μεγάλης φυσικής κληρονομιάς, μια τέτοια συγκυρία εγείρει πολλά ζητήματα, καθώς δημιουργεί τόσο οφέλη όσο και κόστος, πολλές φορές μάλιστα ανυπολόγιστο. Το να ζει, δηλαδή, και να δραστηριοποιείται κανείς σε προστατευόμενες περιοχές, όπως π.χ. τις τοποθεσίες NATURA 2000, του επιβάλλεται μια σειρά περιορισμών, όπως είναι η απαγόρευση της εντατικής γεωργίας ή δασοκομίας, καθώς και κατασκευής τόσο μικρής (π.χ. κτίρια κατοικιών) όσο και μεγάλης κλίμακας έργων (π.χ. αυτοκινητόδρομοι). Ως εκ τούτου, οι κοινότητες οφείλουν να περάσουν από μια σύνθετη διαδικασία εναρμόνισης με τους νέους νόμους, που περιλαμβάνει τόσο την προσαρμογή τους σ' αυτούς, όσο και την εποικοδομητική «αντίστασή» τους στις προτεινόμενες αλλαγές (Mouro & Castro, 2010).

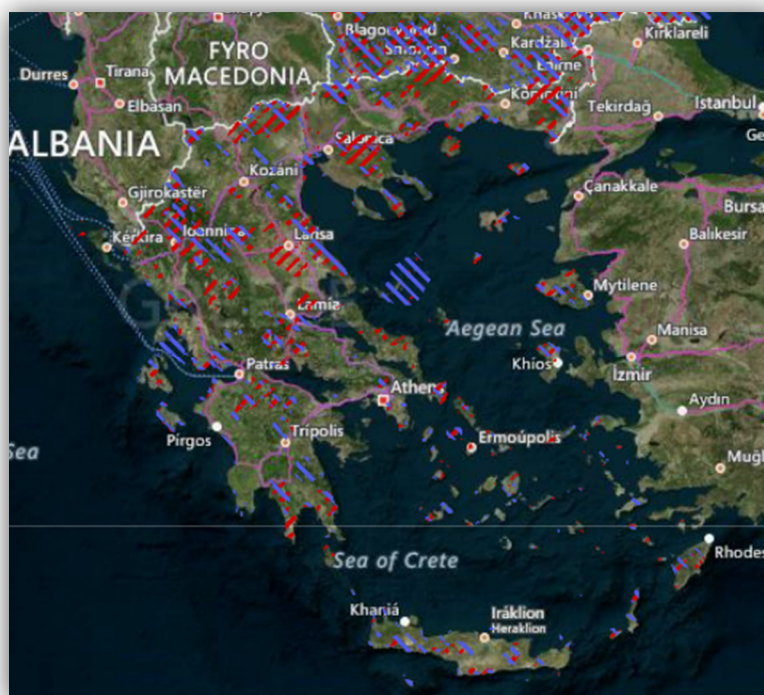
Το δίκτυο NATURA 2000 αποτελεί τον κεντρικό πυλώνα της πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη φύση και τη βιοποικιλότητα, ενώ η εδραίωση αυτού του δικτύου περιοχών προστασίας της φύσης σε ολόκληρη την επικράτεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης εκπληρώνει μία κοινοτική δέσμευση δυνάμει της Σύμβασης του ΟΗΕ για τη Βιολογική Ποικιλότητα⁹ αριθμεί περισσότερες από 26.400 περιοχές συνολικής επιφάνειας περίπου 986.000 km², εκ των οποίων οι χερσαίες περιοχές ανέρχονται στις 25.717, ήτοι 767.955 km² (Καρτάλης κ.ά., 2014). Στις περιοχές αυτές πρέπει να εφαρμόζονται μέτρα διαχείρισης, να αποφεύγεται η υποβάθμιση και η σημαντική όχληση και να εφαρμόζεται η δέουσα εκτίμηση των επιπτώσεων, σχεδίων, έργων και δραστηριοτήτων⁹. Το δίκτυο φιλοξενεί φυσικούς τύπους οικοτόπων και οικοτόπους ειδών που είναι σημαντικοί σε ευρωπαϊκό επίπεδο και αποτελείται από δύο κατηγορίες περιοχών: (α) τις «Ζώνες Ειδικής Προστασίας (ΖΕΠ)» (Special

⁹ Οι πληροφορίες που ακολουθούν ανακτήθηκαν το Σεπτέμβριο 2016 από την επίσημη ιστοσελίδα του Υπουργείου Περιβάλλοντος και Ενέργειας (<http://www.ypeka.gr/default.aspx?tabid=432>)

Protection Areas – SPA) για την ορνιθοπανίδα, όπως ορίζονται στην Οδηγία 79/409/ΕΚ «για τη διατήρηση των άγριων πτηνών» και (β) τους «Τόπους Κοινοτικής Σημασίας (ΤΚΣ)» (Sites of Community Importance – SCI) όπως ορίζονται στην Οδηγία 92/43/ΕΟΚ.

Επιστρέφοντας στα καθ' ημάς, οι πρώτες ελληνικές ΖΕΠ οι οποίες ήταν δασικές εκτάσεις, υποβλήθηκαν στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή το 1987, ενώ το 1989 συμπληρώθηκε ο κατάλογος των ΖΕΠ με τους υδροτόπους Διεθνούς Σημασίας. Το 1992, με την έκδοση της Οδηγίας των Οικοτόπων, η Ελλάδα έπρεπε να αναγνωρίσει και να δηλώσει ΤΚΣ για την προστασία τύπων και οικοτόπων και ειδών αλλά και να δώσει στοιχεία για τις ΖΕΠ της ορνιθοπανίδας, τις οποίες είχε ήδη δηλώσει.

Η χώρα μας έχει χαρακτηρίσει μέχρι σήμερα 202 Ζώνες Ειδικής Προστασίας (ΖΕΠ) με έκταση που ανέρχεται στα 2.952.476 ha που καλύπτουν το 21,1% της χέρσου και το 1,4% των χωρικών υδάτων και 241 Τόπους Κοινοτικής Σημασίας (ΤΚΣ) με έκταση που ανέρχεται στα 2.807.512 ha, που καλύπτουν το 16,3% της Ελληνικής χέρσου και το 5,7% των χωρικών υδάτων, ενώ 24 περιοχές εντάσσονται και στους δύο καταλόγους (Εικόνα 1).

Εικόνα 1: Χάρτης της Ελλάδας. Με κόκκινη γραμμοσκίαση υποδηλώνονται οι Ζώνες Ειδικής Προστασίας (SPA) και με μπλε οι Τόποι Κοινοτικής Σημασίας (SCI) (πηγή: NATURA 2000 map viewer, <http://natura2000.eea.europa.eu/#>)

Το Δέλτα του ποταμού Έβρου

Ο Έβρος είναι ο μεγαλύτερος ποταμός της Βαλκανικής Χερσονήσου και ο δεύτερος, μετά τον Δούναβη, της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, με συνολικό μήκος 528 km (από τα οποία 218 km βρίσκονται σε ελληνικό έδαφος) και συνολική επιφάνεια περίπου 52.500 km². Σύμφωνα με την Ελληνική μυθολογία ο ποταμός πήρε το όνομά του από το γιο του βασιλιά της Θράκης Κάσσανδρου που πνίγηκε στα νερά του ποταμού (Μόγιας, 2005). Πηγάζει από την οροσειρά Ρίλα της Βουλγαρίας, διαπερνάει την Ανατολική Ρωμυλία, διατρέχει τμήμα της Τουρκίας, ενώ από την πόλη της Ανδριανούπολης παίρνει νότια κατεύθυνση, αποτελώντας το φυσικό σύνορο μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Κοντά στο χωριό Πόρος, ο Έβρος χωρίζεται σε δύο βραχίονες που εκβάλλουν στο Θρακικό Πέλαγος (Εικόνα 2), δημιουργώντας μία ευρεία εκβολική περιοχή συνολικής έκτασης περίπου 188 km² (188.000 στρέμματα) εκ των οποίων τα 95.000 στρέμ. (80.000 χερσαία και 15.000 στρέμ. υδάτινης επιφάνειας)¹⁰ προστατεύονται από μία σειρά Διεθνών Συνθηκών και Οδηγιών ως (α) Υγρότοπος Διεθνούς Σημασίας για τα Υδροβία Πουλιά (Σύμβαση Ramsar), (β) Ειδικά Προστατευόμενη Μεσογειακή Περιοχή (Σύμβαση Βαρκελώνης), (γ) Περιοχή Ειδικής Προστασίας για τη Διατήρηση των Άγριων Πουλιών (Κοινοτική Οδηγία 79/409), ενώ έχει ενταχθεί και στο Δίκτυο NATURA 2000 ως Τόπος Κοινοτικής Σημασίας (GR1110007) και ταυτοχρόνως Ζώνη Ειδικής Προστασίας (GR1110006) με τα είδη χαρακτηρισμού τους να είναι τα εξής¹¹: *Anas crecca* (κιρκίρι), *A. penelope* (σφυριχτάρι), *A. strepera* (φλυαρόπαπια), *Anser erythropus* (νανόχηνα), *Aquila clanga* (στικταετός), *Branta ruficollis* (κοκκινολαιμόχηνα), *Calandrella brachydactyla* (μικρογαλιάντρα), *Calidris minuta* (νανοσκαλίδρα), *Ciconia ciconia* (λευκοπελαργός), *Cygnus olor* (βουβόκυκνος), *Glareola pratincola* (νεροχελίδονο), *Haematopus ostralegus* (στρειδοφάγος), *Larus melanocephalus* (σκυλοκούταβος), *Numenius tenuirostris* (λεπτομούτα), *Pelecanus crispus* (αργυροπελεκάνος), *Pelecanus onocrotalus* (ροδοπελεκάνος), *Phalacrocorax carbo* (κορμοράνος), *Phalacrocorax pygmeus* (λαγγόνα), *Phoenicopterus roseus* (φλαμίγκο) *Platalea leucorodia*

¹⁰ Οι σχετικές πληροφορίες ανακτήθηκαν στις 2 Νοεμβρίου 2016 από τη διεύθυνση <http://www.evros-delta.gr/gr/ethniko-parko/plirofories-perioxis>

¹¹ Για τα κοινά ονόματα της орνιθοπανίδας στην ελληνική γλώσσα αξιοποιήθηκε ο οδηγός των Roger Peterson, Guy Mountfort & P.A.D. Hollom με τίτλο «Τα Πουλιά της Ελλάδας και της Ευρώπης», Εκδόσεις Χρυσός Τύπος Α.Ε.

(χουλιαρομούτα), *Plegadis falcinellus* (χαλκόκοτα), *Recurvirostra avosetta* (αβοκέτα), *Sterna albifrons* (νανογλάρονο), *Sterna nilotica* (γελογλάρονο), *Tadorna tadorna* (βαρβάρα), και *Tringa stagnatilis* (νανοπρασινოსκέλης).

Εικόνα 2: Χάρτης της ευρύτερης περιοχής του Δέλτα του ποταμού Έβρου. Με κόκκινη γραμμοσκίαση υποδηλώνονται οι Ζώνες Ειδικής Προστασίας (SPA) και με μπλε οι Τόποι Κοινοτικής Σημασίας (SCI) (πηγή: NATURA 2000 map viewer, <http://natura2000.eea.europa.eu/#>)

Η орνιθολογική αξία του Δέλτα έγινε για πρώτη φορά ευρέως γνωστή το 1969 με δημοσίευση σχετικού καταλόγου της орνιθοπανίδας (Bauer & Muller, 1969) Από τότε και παρά την υποβάθμιση του χώρου εξαιτίας ανοργάνωτης ανθρώπινης επέμβασης, το Δέλτα συνεχίζει να αποτελεί έναν από τους πιο ενδιαφέροντες υγροτόπους της Ευρώπης από орнιθολογικής πλευράς. Σύμφωνα με τους Γκούβη κ.ά. (1986) στο Δέλτα έχουν παρατηρηθεί 263 είδη πουλιών. Ιδιαίτερη σημασία για έναν επισκέπτη έχουν ορισμένες χαρακτηριστικές οικογένειες που μπορεί να παρατηρήσει μέσα σε κάθε συγκεκριμένη περίοδο επίσκεψης και οι οποίες τονίζονται παρακάτω (Υπουργείο Πολιτισμού – Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, 1986). Οι χειμερινοί μήνες (Δεκέμβριος με Φεβρουάριο) είναι οι κατεξοχήν μήνες των υδρόβιων πουλιών, επειδή ιδιαίτερα μεγάλοι αριθμοί τους ξεχειμωνιάζουν στο Δέλτα. Οι Ανοιξιάτικοι

(Μάρτιος – Απρίλιος) και Φθινοπωρινοί μήνες (Σεπτέμβριος – Οκτώβριος) είναι οι περίοδοι των μεταναστευτικών κινήσεων των πουλιών, οπότε υπάρχει δυνατότητα παρατήρησης αφενός μεγάλου αριθμού διαφορετικών ειδών και αφετέρου σημαντικών πληθυσμών ορισμένων σπάνιων ειδών. Ας τονιστεί ότι σε έναν υγρότοπο όπως το Δέλτα, ο ερχομός αυτών των πουλιών, τα επίπεδα του πληθυσμού τους και ο χρόνος παραμονής στην περιοχή καθορίζονται τελικά από την ικανότητα του χώρου να τα συγκρατήσει, δηλαδή την «υγεία» των κατάλληλων βιοτόπων. Ο Μάιος και ο Ιούνιος είναι περίοδος αναπαραγωγής που χαρακτηρίζεται από περιορισμένο σχετικά αριθμό ειδών, τα περισσότερα από τα οποία όμως αναπαράγονται στην περιοχή και είναι ιδιαίτερα σπάνια. Τέλος, ο Ιούλιος και ο Αύγουστος είναι μήνες κατά τους οποίους η αναπαραγωγή των πουλιών ολοκληρώνεται αλλά ταυτόχρονα, λόγω της υψηλής θερμοκρασίας, τα νερά στα ρηχά λασποτόπια εξατμίζονται και ως εκ τούτου μειώνεται ο βιότοπος πολλών πουλιών με αποτέλεσμα την ταυτόχρονη ελάττωση των πληθυσμών τους. Όμως ακριβώς την περίοδο αυτή πάρα πολλά είδη συγκεντρώνονται στους υγρότοπους για αλλαγή πτερώματος από αναπαραγωγικό σε χειμερινό. Έτσι η παρουσία τους στο Δέλτα εξαρτάται αποκλειστικά από την κατάλληλη διαχείριση των βιοτόπων (Υπουργείο Πολιτισμού – Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, 1986).

Η σημαντικότητα βέβαια της περιοχής δεν περιορίζεται μόνο στο ιδιαίτερα υψηλό ενδιαφέρον που αφορά στην ορνιθοπανίδα. Τα φυτικά είδη και υποείδη που συμμετέχουν στη διαμόρφωση της φυσικής βλάστησης του Δέλτα του Έβρου σύμφωνα με τον Babalonas (1981) ανέρχονται σε 282 αν σε αυτά προστεθούν και τα είδη της υδρόβιας και δενδρώδους βλάστησης της παρέβριας ζώνης που δεν περιλαμβάνονται στα παραπάνω θα πρέπει να ξεπερνούν τα 350 taxa. Ένα ποσοστό γύρω στο 15% είναι αποκλειστικά αλόφυτα τα οποία όμως καλύπτουν εκτάσεις που υπερβαίνουν το 60% του υγροτόπου σχηματίζοντας διάφορες φυτικές συνθέσεις. Σύμφωνα με τον Μπαμπαλώνα (1979) στην περιοχή του Δέλτα αναπτύσσονται συνολικά 22 αυτοτελείς φυτοκοινωνίες που συμμετέχουν σε διάφορες διαπλάσεις της βλάστησης. Οι φυτοκοινωνίες αυτές εκφράζουν διαφορές των μικροβιοτόπων της περιοχής. Διακρίνονται 7 βασικές ενότητες βιοτόπων και σε κάθε μία ενότητα αντιστοιχεί μια ιδιαίτερη ενότητα βλάστησης με χαρακτηριστικά είδη: (1) διάπλαση αμμόφιλης βλάστησης, (2) διάπλαση αλοφύτων, (3) διάπλαση λειμώνων *Juncus*

(βούρλα), (4) διάπλαση θαμνώνων *Tamarix*, (5) υποβρύχια βλάστηση αλμυρών – υφάλμυρων υδάτων (π.χ. *Zostera nana*, *Rupia maritima*), (6) βλάστηση υφάλμυρων – γλυκών υδάτων (π.χ. *Phragmites comunis* - καλαμώνες), (7) διάπλαση παραποτάμιου δάσους.

Σαράντα έξι είδη ψαριών έχουν βρεθεί στον ποταμό Έβρο και στις εκβολές του που απαντώνται περισσότερο ή λιγότερο συχνά στον υγρότοπο· έξι από αυτά έχουν εμπορική αξία, ο γάστρος (*Mugil saliens*), ο κέφαλος (*Mugil cephalus*), η πλαταρίδα (*Mugil labrosus*), το λαβράκι (*Dicentrarchus labrax*), η γλώσσα (*Solea vulgaris*) και η τσιπούρα (*Sparus auratus*) (Γκούβης κ.ά., 1986).

Αναφορικά με τις κατηγορίες των Αμφίβιων και των Ερπετών, σχετικές επιστημονικές δημοσιεύσεις απουσιάζουν εντελώς και οι όποιες αναφορές που έχουν καταγραφεί αφορούν προσωπικές παρατηρήσεις. Έτσι λοιπόν, αναφέρουμε ότι έχουν παρατηρηθεί δύο είδη χελωνών (*Testudo hermanni*, *T. graeca*) και τρία είδη νεροχελωνών (*Emys orbicularis*, *Mauremis caspica*, *Hemidactylus turcicus*), βάτραχοι των ειδών *Hyla arborea*, *Rana ridibunda*, σαύρες (*Lacerta trilineata*, *Podarcis taurica*), λαφιάτες (*Elaphe sityla*, *E. quatorlineata*, *E. longissimi*), νερόφιδα (*Natrix natrix*, *N. tessellata*) και η οχιά (*Vipera ammodytes*) (Γκούβης κ.ά., 1986).

Η έλλειψη σχετικών δημοσιεύσεων αφορά και στα θηλαστικά της περιοχής. Αναφέρουμε εν συντομία τα γνωστότερα από αυτά που έχουν κατά καιρούς παρατηρηθεί και καταγραφεί: σκαντζόχοιροι, τυφλοπόντικες, νανονυχτερίδες, λαγοί, σκίουροι, ποντικοί, αρουραίοι, νυφίτσες, κουνάβια, ασβοί, βίδρες, αγριογούρουνα, λύκοι, τσακάλια, αλεπούδες (Γκούβης κ.ά., 1986).

Η διαμόρφωση των Τοπικών Κοινωνιών ως αποτέλεσμα του φυσικού κάλλους της περιοχής

Στην προσπάθειά μας να καταγράψουμε την ιδιαίτερα πλούσια περιοχή μας σε ιστορία και πολιτισμό θα την αδικούσαμε κατάφορα αν έστω και επιγραμματικά δεν αναφερόμασταν στο φυσικό πλούτο της ευρύτερης περιοχής, η σημαντικότητα της οποίας, εξίσου με το Δέλτα του Έβρου και την παράκτια ζώνη, δεν μπορεί παρά να έπαιξε καταλυτικό ρόλο στην άνθησή της. Έτσι λοιπόν συναντούμε στη γύρω περιοχή μια σειρά φυσικών διαπλάσεων που εντάσσονται είτε στις Ζώνες Ειδικής Προστασίας (ΖΕΠ) είτε στους Τόπους Κοινοτικής Σημασίας (ΤΚΣ) είτε και στα δύο

ταυτόχρονα αυτές είναι, στα βόρειά της, το Δάσος της Δαδιάς (GR-1110002)¹², τα βουνά του Έβρου (GR-1110005), το παραποτάμιο δάσος του Βόρειου Έβρου και Άρδα (GR-1110008), το νότιο Δασικό Σύμπλεγμα του Έβρου (GR-1110009), ο ορεινός Έβρος – κοιλάδα Δερείου ((GR-1110010), η κοιλάδα του Ερυθροπόταμου (GR-1110011), στα βορειοδυτικά η Οροσειρά της Ροδόπης (GR-1140002) και στα δυτικά η Μαρώνεια (GR-1130008) και οι λίμνες και λιμνοθάλασσες της Θράκης (Πόρτο Λάγος, Αλική, Πτελέα, Ξηρολίμνη, Καρατζά) (GR-1130009).

Οι Τριαντάφυλλος, Ζήκος & Μουσόπουλος (1996) σημειώνουν με πολύ εύστοχο τρόπο για τη σημερινή Θράκη του Αιγαίου, της Ροδόπης, του Νέστου και του Έβρου, ότι αποτελεί ένα μικρό μόνο τμήμα του μεγάλου χώρου της Αρχαίας Θράκης που απλωνόταν από το Αιγαίο και τον Ελλήσποντο ως το Δούναβη και από τον Εύξεινο Πόντο ως τα όρια της Μακεδονίας, περιοχή η οποία -περισσότερο από κάθε άλλη- γνώρισε μετακινήσεις πληθυσμών, εγκαταστάσεις αποίκων, εχθρικές επιδρομές, πολέμους και κατακτητές και συγχρόνως δέχθηκε ισχυρές επιδράσεις γειτονικών λαών και πολιτισμών η πλούσια βλάστηση, τα δάση, τα ποτάμια και τα άφθονα νερά ευνόησαν την παρουσία των ζώων η οποία χρονολογείται ήδη εδώ και 3–5 εκ. χρόνια και αυτά με τη σειρά τους έφεραν στην περιοχή τους παλαιολιθικούς ανθρώπους που γύριζαν και αναζητούσαν με το κυνήγι την τροφή τους.

Οι συνθήκες αποδείχτηκαν ότι ήταν ιδανικές όχι μόνο για την εγκατάσταση αλλά και τη εξαιρετικά γρήγορη άνθηση των μετέπειτα πληθυσμών στην ευρύτερη περιοχή¹³. Απόδειξη της έντονης και διαρκούς παρουσίας αυτών των πληθυσμών στην περιοχή είναι η ύπαρξη σημαντικών ιστορικών και αρχαιολογικών χώρων και ως εκ τούτου η δραστηριοποίηση πολλών και αξιόλογων μουσείων και συλλογών στις πόλεις του νομού. Αρχαίοι οικισμοί και ιερά βυζαντινά μνημεία, κάστρα,

¹² Κωδικοί του Δικτύου NATURA 2000.

¹³ Για περισσότερες σχετικές πληροφορίες προτείνουμε στον αναγνώστη να αναζητήσει, μεταξύ άλλων, και τις εξής εκδόσεις:

- «Θράκη Το σταυροδρόμι των Ελλήνων». Εκδόσεις Αδάμ. Φωτογραφίες: Ντόρα Μηναιδής & Μαρία Φακίδη, Κείμενα: Στάντης και Ηρκος Αποστολίδης.
- «Θράκη Χρώματα και αποχρώσεις». Αθήνα: Εκδόσεις Σύνοιο, 1996, Κείμενο: Διαμαντής Τριαντάφυλλος, Νίκος Ζήκος & Θανάσης Μουσιόπουλος, Φωτογραφία: Νίκος Δεσύλλας.
- «Θράκη Terra incognita» Rodos Image 1997, φωτογραφίες Τάσος Βρεττός & Νίκος Οικονομόπουλος, Κείμενα: Γιάννης Πανούσης & Μάνος Στεφανίδης.
- «Οδοιπορικό στο Δέλτα του Έβρου» Δ' Σώμα Στρατού, Αύγουστος 1997.
- «Εικόνες από τη Δαδιά», Νίκος Πέτρου, Αθήνα: ΚΟΑΝ, 1994.

μνημεία της νεότερης ιστορίας της περιοχής, κάποια από τα οποία παρουσιάζονται ακροθιγώς παρακάτω¹⁴, προβάλλουν τον πολιτιστικό μας πλούτο και τονίζουν την πολιτιστική συνέχεια του Ελληνισμού, απεικονίζοντας την ιστορία του τόπου στο πέρασμα του χρόνου (Παρδαλίδου, 2012).

Ο αρχαιολογικός χώρος της Ζώνης – Μεσημβρίας, που βρίσκεται 20 km δυτικά της πόλης της Αλεξανδρούπολης, χτίστηκε στις αρχές του 6^{ου} π.Χ. αιώνα και γρήγορα εξελίχθηκε σε σημαντικό εμπορικό κέντρο της περιοχής· γνώρισε μεγάλη ανάπτυξη κατά τους κλασικούς χρόνους, ενώ φαίνεται να παρακμάζει κατά τον 4^ο με 3^ο π.Χ. αιώνα. Ο χώρος παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον, καθώς μπορεί κανείς να δει με μεγάλη λεπτομέρεια πώς ήταν διαμορφωμένη μια αρχαία ελληνική πόλη με τα τείχη της, τους ναούς της, τις ιδιωτικές κατοικίες, τα εργαστήρια και τους δρόμους της.

Λίγα χιλιόμετρα ανατολικότερα, μέσα στα όρια του σύγχρονου οικισμού της Μάκρης, που πλέον έχει ταυτισθεί με την αρχαία πόλη Σάλη, αποκαλύφθηκαν ίχνη συνεχούς κατοίκησης από την παλαιολιθική εποχή μέχρι και τους ιστορικούς χρόνους, ενώ βγήκε στην επιφάνεια και νεολιθικός οικισμός της 5^{ης} χιλιετίας π.Χ. όπου μπορεί κανείς να διακρίνει, μεταξύ άλλων, ίχνη κατοικιών με δάπεδα, τοίχους, φούρνους, εστίες κ.ά.

Ίσως ο μεγαλύτερος, σημαντικότερος και πιο γνωστός στρατιωτικός και εμπορικός δρόμος της αρχαιότητας ήταν η Εγνατία οδός (Via Egnatia) που κατασκευάστηκε μεταξύ 146 και 120 π.Χ. συνδέοντας ουσιαστικά τη νότια Ιταλία και τη δυτική Μεσόγειο με το Αιγαίο, την ανατολική Μεσόγειο, τον Εύξεινο Πόντο και τελικώς την Ασία. Στα νότια του Νομού Έβρου εντοπίστηκαν σημαντικά σωζόμενα τμήματά της, μεγάλο μέρος των οποίων διατρέχει τις παρυφές του Δέλτα του ποταμού Έβρου.

Σε μικρή απόσταση από την Αλεξανδρούπολη, στη βορειοανατολική πλευρά της, σώζονται πύργοι και τμήματα τειχών που χρονολογούνται στα τέλη του 13^{ου} με αρχές του 14^{ου} αιώνα μ.Χ. τα οποία είχαν σημαντική πολιτικο-στρατιωτική σημασία,

¹⁴ Οι πληροφορίες που ακολουθούν έχουν ανακτηθεί από μία εξαιρετική έκδοση της Περιφερειακής Ενότητας Έβρου με τίτλο «Γνωρίζω τον τόπου μου και την ιστορία του. Οδηγός πολιτιστικών προορισμών και εκπαιδευτικών προγραμμάτων για το Νομό Έβρου». Κείμενα: Χρυσάφενια Παρδαλίδου, Αλεξανδρούπολη, 2012.

καθώς ουσιαστικά έλεγχαν το μοναδικό πεδινό πέρασμα μεταξύ της Δυτικής και Ανατολικής Θράκης.

Περίπου 15 km ανατολικά της πόλης και στις βόρειες παρυφές του Δέλτα του ποταμού Έβρου συναντούμε τα ερείπια της Αρχαίας Τραϊανούπολης, σημαντικού διοικητικού, στρατιωτικού και εκκλησιαστικού κέντρου της Θράκης από τα ρωμαϊκά χρόνια μέχρι και τα μέσα του 14^{ου} μ.Χ. αιώνα. Χαρακτηριστικό είναι ένα οικοδόμημα που σώζεται μέχρι και σήμερα που χρησιμοποιούνταν ως σταθμός για τους ταξιδιώτες και τους επισκέπτες των ιαματικών λουτρών της περιοχής.

Ελάχιστα χιλιόμετρα ανατολικότερα και βορειότερα βρίσκεται ο αρχαιολογικός χώρος του αρχαίου Δορίσκου όπου, σύμφωνα με τον ιστορικό Ηρόδοτο, το 512 π.Χ. ο Πέρσης βασιλιάς Δαρείος εγκατέστησε φρουρά στην περιοχή και αργότερα ο Ξέρξης ανασυγκρότησε το στρατό του και εξεστράτευσε εναντίον των Ελλήνων το 480 π.Χ. Η περιοχή εξελίχθηκε από μικρός προϊστορικός οικισμός σε σημαντική εμπορική πόλη με στρατηγική σημασία, κυρίως κατά την κλασική και ελληνιστική εποχή.

Ολοκληρώνοντας αυτήν την σύντομη περιήγηση αποκλειστικά και μόνο στην ευρύτερη περιοχή του Δέλτα του ποταμού Έβρου, φθάνουμε στην βορειοανατολική πλευρά του όπου και συναντούμε τη Βυζαντινή πόλη Βήρα, τις σημερινές Φέρες, με εμφανή τα πολιτιστικά στοιχεία που τη στοιχειοθετούν. Ο ναός της Παναγίας Κοσμοσώτειρας, το λαμπρότερο εκκλησιαστικό μνημείο του νομού, κτίστηκε το 1152 από τον Ισαάκιο Κομνηνό ο οποίος και τάφηκε μέσα στο ναό, απηχεί την κουλτούρα της Βασιλεύουσας, ενώ και ο εικονογραφικός της διάκοσμος αποτελεί δείγμα της υψηλής τέχνης του 12^{ου} αιώνα της Σχολής της Κωνσταντινούπολης. Τμήματα έργων ύδρευσης, όπως υδατογέφυρες, πηγές, δεξαμενές κ.ά. για την υδροδότηση της πόλης που ξεκίνησαν από τα Βυζαντινά χρόνια και συνεχίστηκαν και αργότερα διασώζονται και βρίσκονται διάσπαρτα στην ευρύτερη περιοχή της σημερινής πόλης, ενώ και εδώ, όπως και λίγο παρακάτω στην Τραϊανούπολη, βρίσκουμε σε αποσπασματική κατάσταση ένα οθωμανικό λουτρό η κατασκευή του οποίου ανάγεται πριν το 1445 και αποτελεί πιθανόν το πρωιμότερο δείγμα οθωμανικού κτίσματος στον Ελλαδικό χώρο.

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ...

Όλο και περισσότερο επιβεβαιώνεται τελευταία η άποψη ότι η προσπάθεια αντιμετώπισης των σύγχρονων προβλημάτων, που τυγχάνει να είναι και ιδιαίτερα σύνθετα, συχνά αποτυγχάνει και μάλιστα με τρόπο παταγώδη. Και η αιτία βρίσκεται ακριβώς στο γεγονός ότι επιχειρούμε να επιλύσουμε αυτά τα περίπλοκα προβλήματα κουβαλώντας στη φαρέτρα μας απλοϊκά και πολλές φορές λανθασμένα μέσα. Σε αυτήν τη νέα χιλιετία, την μεταμοντέρνα εποχή, έφθασε επιτέλους ο καιρός να αποσοβήσουμε αυτόν τον άκρατο θετικισμό που χαρακτηρίζει τις αποφάσεις μας τους τελευταίους 4-5 αιώνες και ο οποίος προκρίνει ως τη μοναδική λύση στα δεινά που μας κατακλύζουν την ακόμη ισχυρότερη επιστήμη και την ακόμη πιο αναπτυγμένη τεχνολογία. Διότι κρίνοντας εκ του αποτελέσματος αυτήν την προσέγγιση, βλέπουμε ότι είναι ανεπαρκής και ότι επιτάσσεται να στραφούμε όσο το δυνατό γρηγορότερα σε νέες ατραπούς σκέψης, αλλαγές νοοτροπίας αλλά και ανάληψη δράσης. Η συνειδητοποίηση -με τη βοήθεια της εκπαίδευσης- της δύναμης που έχουν εγγενώς οι Τοπικές Κοινωνίες στις αποφάσεις που αφορούν τις ίδιες, η κατανόηση της σημαντικότητας που κουβαλούν επάνω τους τα Πολιτιστικά Τοπία που εμπεριέχουν με ίσους όρους το φυσικό και δομημένο από τον ίδιο τον άνθρωπο κόσμο, ίσως να αποτελούν τα μόνα εναπομείναντα «όπλα» που δεν έχουμε αξιοποιήσει επαρκώς. Καθώς δεν υπάρχει γωνιά επάνω σε αυτόν τον πλανήτη που να μην είναι λιγότερο ή περισσότερο πλούσια σε ιστορία, πολιτισμό και φυσικό κάλλος, επιβάλλεται άμεσα να αναθεωρήσουμε τη στάση μας και να καταβάλουμε κάθε δυνατή προσπάθεια, προκειμένου να τη γνωρίσουμε καλύτερα... καθώς ποιος ξέρει... ίσως με αυτόν τον τρόπο καταφέρουμε να την αγαπήσουμε κάπως περισσότερο...

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

Γκούβης, Ν., Γκούτνερ, Β., Ιωσηφίδης, Σ., Κεβρεκίδης, Θ., Μοιρώτσος, Γ., Μπαμπαλώνας, Δ. & Παπαστυλιανού Π.-Θ. (1986). Πρόγραμμα Οριοθέτησης Υγροβιοτόπων Σύμβασης Ramsar. Υγροβιότοπος: Δέλτα Έβρου, Αθήνα: Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων.

- Ζαϊμάκης, Γ. (2011). *Κοινοτική εργασία και τοπικές κοινωνίες. Ανάπτυξη, συλλογική δράση, πολυπολιτισμικότητα*. Αθήνα: Πλέθρον.
- Καρτάλης, Κ., Δημόπουλος, Π., Δουκέλλης, Π. & Μπεριάτος, Η. (2014). *Πολιτιστικά Τοπία σε περιοχές Nature 2000: Προς μία νέα πολιτική ολοκληρωμένη διαχείρισης της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς*. Διεθνής Συνάντηση, Αθήνα – Στυμφαλία 10-11 Οκτωβρίου, Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς.
- Κεβρεκίδης, Θ. (2008). *Βιοποικιλότητα: Εκπαίδευση για τη Διατήρηση και την Αειφόρο Χρήση της*. Έργο με τίτλο «Επιμόρφωση Εκπαιδευτικών και Στελεχών Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης» ΕΠΕΑΕΚ II. Περιβαλλοντική Εκπαίδευση για μια ολοκληρωμένη Ανάπτυξη (Κουτσόπουλος, Κ. επιμέλεια). Αθήνα: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο – ΥΠΕΠΘ.
- Μόγιας, Α. (2005). *Οικολογική Μελέτη Λιμνοθαλασσών των Εκβολών του Ποταμού Έβρου και Αξιοποίηση Στοιχείων της Δομής και Λειτουργίας του Λιμνοθαλάσσιου Οικοσυστήματος στη Συγκρότηση Εκπαιδευτικού Υλικού*. Διδακτορική διατριβή, Αλεξανδρούπολη.
- Μόγιας, Α. (2013). Η τοπική κοινωνία ως μοχλός αειφόρου ανάπτυξης: Δυνατότητες και προοπτικές. Στο Παπαβασιλείου Β. (Επιμ.), *Αειφορικές Τοπικές Κοινωνίες: Πραγματικότητα ή Ουτοπία;* (σελ. 57-69). Ψηφιακή Έκδοση: Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Περιβαλλοντική Εκπαίδευση», Τμήμα Επιστημών της Αγωγής και του Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού, Πανεπιστήμιο Αιγαίου.
- Μόγιας, Α. & Καφετζή, Ε. (2015). Γνώσεις και στάσεις μιας μικρής τοπικής κοινωνίας σε θέματα βιοποικιλότητας: Η περίπτωση της νήσου Τήλος. Στο Φώκιαλη Π, Ξάνθης, Α., Παπαβασιλείου Β., Μόγιας, Α. & Καΐλα Μ. (Επιμ.), *Τοπικότητα και Βιώσιμη Ανάπτυξη* (σελ. 293-332). Αθήνα: Διάδραση.
- Μόγιας, Α., Κεβρεκίδης, Θ. & Αποστολούμη, Χ. (2013). Μόγιας Α., Θ. Κεβρεκίδης & Αποστολούμη, Χ. (2013). Η βιοποικιλότητα ως θέμα αιχμής στον 21ο αιώνα και η Εκπαίδευση ως εργαλείο για τη διατήρησή της. Στο Καΐλα Μ., Μόγιας Α. & Παπαβασιλείου Β. (Επιμ.), *Εκπαίδευση για το Περιβάλλον και την Αειφορία στην αρχή του 21ου αιώνα: Προβλήματα και προβληματισμοί σε εποχές κρίσεις* (σελ. 175-197). Αθήνα: Διάδραση.
- Μόγιας, Α., Μπουμπόναρη, Θ. & Κεβρεκίδης, Θ. (2016). Γραμματισμός ως προς το Θαλάσσιο Περιβάλλον: Η ανάδυση ενός νέου εκπαιδευτικού πεδίου στο χώρο

- του Περιβαλλοντικού Γραμματισμού. Στο Ε.Ι. Μανωλάς & Γ.Ε. Τσαντόπουλος (Επιμ.), 8ος Τόμος *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και Επικοινωνία*, σελ. 204-220, Έκδοση Τμήματος Δασολογίας και Διαχείρισης Περιβάλλοντος και Φυσικών Πόρων, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.
- Μπαμπαλώνας, Δ. (1979). Φυτοκοινωνιολογική μελέτη επί της βλαστήσεως του Δέλτα του ποταμού Έβρου (Αινήσιο Δέλτα). Διδακτορική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (2008). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας με σχόλια για τη σωστή χρήση των λέξεων*. Τρίτη Έκδοση. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε.
- Παπακωνσταντινίδης, Λ. (2005). *Ευαισθητοποιημένη Τοπική Κοινωνία*. Αθήνα: Τυπωθήτω, Γεώργιος Δαρδανός.
- Παρδαλίδου, Χ. (2012). Γνωρίζω τον τόπο μου και την ιστορία του. Οδηγός Πολιτιστικών προορισμών και Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων για το Νομό Έβρου. Αλεξανδρούπολη: Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας – Θράκης – Περιφερειακή Ενότητα Έβρου.
- Τριαντάφυλλος, Δ., Ζήκος, Ν. & Μουσιόπουλος, Θ. (1996). *Θράκη Χρώματα και αποχρώσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις Σύνολο.
- Υπουργείο Πολιτισμού – Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς (1986). Οικοτουρισμός στον Έβρο. Τεύχος 2, Ορνιθολογικός Οδηγός: Δέλτα Έβρου.

Ξενόγλωσση

- Babalonas, D. (1981). Floristischer katalog des Evros – Mundungsgebiets. *Candollea*, 36, 261-270.
- Bauer, W. & Muller, G. (1969). Zur avifauna des Evros delta. *Beitr. Naturk. Forsch. Sudw.-Dtl.*, 28, 33-52.
- de los Angeles Somarriba-Chang M. & Gunnarsdotter, Y. (2012). Local community participation in ecotourism and conservation issues in two nature reserves in Nicaragua. *Journal of Sustainable Tourism*, 20, 1025–1043
- Gaston, J.K. & Spicer, I.J. (2008). *Βιοποικιλότητα. Μια εισαγωγή*. (2η έκδ.) (Σ.Χ., Χιντήρογλου & Δ. Βαφείδης, Επιμ.). Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Guzman-Rodriguez, S.M. (2007). Community college students' plant biodiversity learning experience in an introductory biology course: exploring the value added

- by using a CD-ROM to develop inquiry lessons. Doctoral Dissertation, The Department of Educational Theory, Policy and Practice, Louisiana State University, USA.
- Marsdsen, T. & Smith, E. (2005). Ecological entrepreneurship: sustainable development in local communities through quality food production and local branding. *Geoforum*, 36, 440–451.
- McNeely, J.A., Harrison, J. & Dingwall, P. (1994), *Protecting Nature: Regional Reviews of Protected Areas*. Switzerland: IUCN.
- Mose, I. & Weixlbaumer, N. (2007), “A new paradigm for protected areas in Europe?” in I. Mose (ed) *Protected areas and regional development in Europe: towards a new model for the 21st century* (pp. 3–20). Ashgate: Aldershot.
- Mouro, C. & Castro, P. (2010). Local communities responding to ecological challenges—A psycho-social approach to the Natura 2000 network. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 20, 139–155.
- Pretty, J., Adams, B., Berkes, F., Ferreira de Athayde, S., Dudley, N., Hunn, E., Maffi, L., Milton, K., Rapport, D., Robbins, P., Sterling, E., Stolton, S., Tsing, A., Vintinner, E. & Pilgrim, S. (2009). The Intersections of Biological Diversity and Cultural Diversity: Towards Integration. *Conservation and Society*, 7, 100-112.
- Primack, R., Διαμαντόπουλος, Γ., Αριανούτσου, Μ., Βαλάκος, Στ., Παφίλης, Π. & Παντής, Δ.Ι. (2007). *Διατήρηση και προστασία της βιοποικιλότητας*. Αθήνα: Αεί.
- Secretariat of the Convention on Biological Diversity (2005). *Handbook of the Convention on Biological Biodiversity including its Carthegena Protocol on Biosafety*. 3rd Edition, Montreal, Canada.
- Taylor & Lennon (2011). Cultural landscapes: a bridge between culture and nature? *International Journal of Heritage Studies Aquatic Insects*, 17, 537–554.
- Tress, B. Tress, G., De Camps, H. & d’ Hauteserre, A-M. (2001). Bridging human and natural sciences in landscape research. *Landscape and Urban Planning*, 57, 137–141.
- United Nations (1992). *Convention on Biological Biodiversity*.